תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר נשים

מהרש"א - חידושי אגדות על גיטין

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על גיטין

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-גיטין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162152 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ו: 4
דף ז. 4
דף ז: 6
דף יד: 7
דף לא: 7
דף לה. 7
דף לו: 7
דף לח: 8
דף מג. 8
דף מה. 9
דף מז. 9
דף נה: 9
דף נו. 10
דף נו: 12
דף נז. 15
דף נז: 18
דף נח. 21
דף נט. 23
דף ס. 23
דף ס: 24
דף סא. 25
דף סב. 25
דף סז. 26
דף סז: 27
דף סח. 27
דף סח: 28
דף ע. 30
דף פח. 31
דף צ. 32
דף צ: 33

דף ו:

ותזנה עליו פלגשו כו' זבוב מצא לה כו'. עיין בתוס' ועוד נראה דאי זנות ממש קאמר לא ה"ל למכתב עליו דלא משמע על בעלה אלא על בועלה כמו ותתן תזנותיה עליהם גו' דיחזקאל והכא ליכא לפרש על בועלה שהרי לא הוזכר בועלה וע"כ דרשו שלא זינתה עם אחרים אלא על בעלה סרחה או זבוב כו' ואי נימא כו'.

זבוב מאיסותא ונימא סכנתא כו'. אבל ליכא למימר דבפעם ראשונה לא הקפיד וכששינתה באולתה הקפיד דא"כ לא הל"ל אלא אלו ואלו דברי אלהים חיים הן נימא וזבוב מצא והקפיד וק"ל.

וחילול שבת כו'. בסדר עולם דאותו יום דפילגש בגבעה שבת היה כו' כמ"ש התוס' ויש לדקדק גם אם שבת היה מאי חילול שבת איכא ויש לפרש דלאו על יום זנות דפלגש בגבעה קאמר אלא על יום המלחמה דפלגש בגבעה היה בשבת דה"ל מלחמה של מצוה דמותר בשבת וק"ל:

דף ז.

אנא לא שמיע לי הא דרבה בב"ח וקיימתיה מסברא כו'. ק"ק דודאי רבב"ח נמי מסברא קא"ל ויש ליישב דרבב"ח קאמר כי היכי דליקבלו מיניה ולא יבא לידי קלקול בשבת לפי שאלו דברים צריך הבעל הבית לעשות שליח תחתיו כמ"ש לענין מעשר גם אתם לרבות שלוחכם וכן עירוב צריך ליטול רשות מבעה"ב וכן הדלקת הנר שהיא קבלת שבת ולכן מתוך אימתו לא ירצו להיות שלוחו ויבא לידי קלקול אבל רב אשי קאמר דגם שודאי יקבלו ממנו מתוך חשיבותו ולא יסרבו נגדו מ"מ מסברא שיהא דבורו של אדם בנחת עם הבריות קיימתיה וק"ל:

בקשו להאכילו דבר גדול ומאי ניהו אבר מן החי כו'. נראה דקרי ליה דבר גדול דאין בן נח נצטוה על שום איסור אכילה רק על אבר מן החי וק"ל:

אמרתי אשמרה גו' אשמרה לפי מחסום גו'. כפל בזה השמירה שאמר השמירה בעלמא מהניא לפי דרכי מחטוא בלשוני אבל אוסיף שמירה לתת מחסום לפי בעוד רשע לנגדי לחרפני בפני כי אז קשה לי להתאפק מלהשיבו כאילו צריך מחסום לפי וז"ש אעפ"כ דקא מצערי לי טובא ולא מצינא שלח ליה דום לה' גו' והוא יפילם חללים חללים השכם גו' פירשו התוס' דום מלשון דמדומי חמה אבל א"כ הקדימו המאוחר שדרשו והתחולל שהוא מאוחר בקרא מקודם ואח"כ דרשו דום שהוא מוקדם בקרא וע"כ נראה שמלשון והתחולל דרשו מעיקרא חללים כו' ועוד דרשא אחרת מלשון תפלה כמו ויחל וע"פ

מ"ש פרק תפלת השחר כדי שתתחולל דעתו עליו והיינו השכם והערב עליהם לבהכ"נ להתפלל והם כלים מאליהן כמו שסיים בענין כי מרעים יכרתון מאליהן והשתא ניחא שיהיה דום כמשמעו כמו וידום אהרן כדדרשו בזבחים.

זמרא מנלן דאסור כו'. בבית המשתאות כפרש"י ובתוס' והיינו אל תשמח ישראל באותו גיל שרואה בעמים כמ"ש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ואני תפלתי גו' ובו רמז קצת שמותר לנגן קצת בתפלה שאמר שהם נגונים שותי שכר אבל אני מנגן בתפלתי גם בגלותי כמ"ש לעיל מיניה קנאת ביתך אכלתני גו' גם האי קרא אל תשמח גו' בגלות איירי דכתיב לעיל מיניה חרבה יהודה וגו' ושלחתי אש בעריו וגו' ודקאמר ולישלח להו מהכא בשיר לא ישתו וגו' דבהאי קרא מפורש טפי דמשמע שיר שהוא בבית המשתאות וכל הענין בגלות איירי וקאמר ה"מ דמנא אבל דפומא כו' אפילו למ"ד עיקר שיר בפה הוה מפרשינן האי קרא בכלי דכתיב לעיל מיניה שבת משוש תופים גו' ומשוש כנור:

אלא רב גביהה אמר בה טעמא כו'. ר"ל דטפי יש לדרוש באלו שלשה שנשתנו מכל שמות שאר ערים שבאלו כתיב בהו ה' בסופן ואולי אמר בה טעמא ר"ל בה' טעמא שנכתבו בסופן בה' יותר מכל שאר הערים גם אם הזכיר עריהם לא ה"ל לכותבן בה' שהיא נחה ומיותרת בלשון ואמר למדרש בהו קינה מלשון קנאה בה' ודימונה מלשון דומם והה' בסופה רמז לשמים שהה' שמו של הקב"ה שבשם המיוחד שהוא שוכן עדי עד יעשה לו דין ולכאורה מעד שני דעדעדה דריש נטריקון עושה לו דין אבל א"כ גבי סנסנה מהיכן דריש עושה לו דין וע"כ נראה דכבר דריש עדעדה מלשון עדי עד ועושה לו דין דריש מה' דעדעדה וכן מה' דסנסנה רמז לה' אחרונה שבשמו של הקב"ה רמז למדת הדין ודו"ק:

וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה כו'. לכאורה מצנפת כתיב בקרא קודם עטרה וא"כ בהיפך הל"ל מה ענין עטרה אצל מצנפת וכמו שסיים בזמן שמצנפת בראש כ"ג כו' שתולה העטרה במצנפת ונראה כי לפום פשעיה דקרא שניבא על ביטול כהונה ומלכות וכת"י אעדי מצנפתא משריה כהנא רבא ואנטל כתרא מצדקיהו מלכא ולפי שהמלכות נתבטל לגמרי בבית ראשון ובית חשמונאי והורדוס בזרוע מלכו אח"כ גם לא מלכו מלכות שלימה כ"א ברשות הרומיים אבל הכהונה בבית שני היה מפי השם ולא נתבטל כלל כמ"ש מפי זכריה הנביא ליהושע בן יהוצדק כהן גדול ולזה אמר מה ענין מצנפת שהוסר בבית שני אצל הרם העטרה שהוסר כבר בבית ראשון וה"ל להקדים הרם העטרה שנעשה בבית א' קודם הסר המצנפת שנעשה בבית ב' וע"כ אמרו שהרם העטרה היינו

עטרת ראש כל אדם שבחורבן בית שני שהוסר המצנפת מכ"ג אז הורם העטרה מראש כל אדם כדמייתי בפולמוס של אספסיינוס גזרו על עטרות חתנים דהיינו בבית שני ודו"ק.
אמר ליה האלהים מדרבנן. כמ"ש דפשטיה דקרא בעטרת מלכא הוא דכתיב כת"י אלא דחסדאין מילך בענין דקדוק שלך מה ענין מצנפת כו' וכמ"ש ודו"ק:
מאי זאת לא זאת בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסר כו'. ע"פ מ"ש ג' כתרים הן כו' והן שניתנו לישראל במתן תורה כמ"ש במתן תורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי וגו' וכמ"ש פרק ר' עקיבא בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו מלאכי השרת וקשרו לכ"א מישראל ב' כתרים והן כתר מלכות וכתר כהונה וכשחטאו ירדו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקום כו' כך כשחטאו בשעת החורבן אמר הקב"ה הסר המצנפת כו' שהן ב' הכתרים כהונה ומלכות ולזה אמרו מה"ש זאת להן לישראל שהיא קבלת התורה שנקראת זאת והקדימו בה נעשה לנשמע שע"י זה ניתן להם הב' כתרים והשיב הקב"ה לא זאת ע"י שעברו על התורה ולא קיימוה שנקראת זאת יש להם להסיר הב' כתרים השייכים לכתר הג' שהוא כתר תורה והיינו שהשפילו את הגבוה שהוא כתר תורה שהוא גבוה מב' כתרים האחרים והגביהו כו' שהעמידו צלם כו' וק"ל:
וכ"ש כשהן מרובין כו' בקרא וכן רבים כתיב אבל לפי המשל שאמר וכן נגוזו ועבר כ"ש הוא דיותר שהיא טעונה א"א לה לעבור ואמר כל הגוזז כו' ניצל מדינה של גיהנם כו' כמ"ש פ"ק דב"ב כתיב לא יועיל הון וגו' וצדקה תציל ממות וכתיב לא יועיל אוצרות גו' וצדקה תציל ממות ב' צדקות הללו למה א' שמצילתו ממיתה משונה וא' שמצילתו מדינה של גיהנם ואיזו מצילתו מדינה של גיהנם ההיא דכתיב ביה יום עברה וה"נ קאמר הכא מלשון ועבר אדינה של גיהנם ודקאמר ועניתיך כו' דאפילו עני המתפרנס כו' משום דלכאורה אין זה בכלל המשל כיון דעני הוא אין לו טעונה וקאמר דאף על פי כן יש לו טעונה מאחרים מן הצדקה וצריך לגזוז גם ממנו.

דף ז:

ע"ב לא אענך כו' שוב אין מראין כו'. כיון דבעני משתעי ועניתיך לא שייך למימר לא אענך עניות ממש אלא אין מראין לו עוד מכאן ולהבא סימני עניות דמתוך מצות הצדקה יזכה לעשירות:

דף יד:

הן אמה כו' ומדברים מחצייהן כו'. עיין פרש"י והוא דחוק ולולי פירושו נראה דהן אמה כו' ממש קאמר כההיא דאמרינן במ"ק פרעה דבימי משה הוא אמה וזקנו אמה כו' דהיינו אמה ממש כדמייתי קרא שפל אנשים והשתא ניחא שנראה מדברים מחציין ממש קאמר דהכובע אמה נראה כאילו הוא מגופו ובזה מאוימים וק"ל:

דף לא:

ויהי כזרוח השמש גו' מאי חרישית כו'. דרך רוח מזרחי לנשב בזרוח השמש עד שש שעות כפרש"י פ"ק דברכות אבל אמר שזימן הקב"ה אז שיהיה חרישית כדמסיק שמשתקת שיהיה חם ליונה.

שם א"ל במאי עסקיתו חשב דלא קמו מקמיה משום דלאו אדעתייהו שעוסקין בשום דבר עוון וא"ל ברוחות איזה מהן קשה וא"ל הכי כו' ארבע רוחות מנשבות כו' מפורש פרק לא יחפור ע"ש:

אפילו מרגלית שבים כו'. שיש לו כח גם בים כדאמר לעיל שעושה תלמים בים:

עדי סוראה דדייקי קראי מאי כי הוא בין גו' ר"ל דדייקי קראי למדרש לפי ענינו מאי קאמר רישא דמקרא א' דקאמר וק"ל:

דף לה.

לא היו ימים מועטים עד שמת א' מבניה וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה מי שנשבע כו'. תלו הדברים בשבועת שקר כמ"ש בפ' ב"מ בעון נדרים ושבועות בנים מתים שנאמר אל תתן את פיך לחטוא את בשרך גו' ודו"ק:

דף לו:

עלובה כלה שזינתה בתוך חופתה כו'. לענין דינא לא הוי קשה החטא כבעולה דעובדי כוכבים אין נענשים עליה כדאמרינן בעולה יש להן כלה שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין להן ולגבי ישראל נמי לא הוי כארוסה דמיתתה בסקילה אבל אמר דחוצפא הוי ביותר בתוך חופתה שהיו ישראל אז ככלה שנכנסה כו' דבאותן מ' יום שהיה משה בהר היה קבלת התורה שהן דמיון הקידושין כמ"ש מורשה מאורסה ולא נבעלה שעדיין לא קיימוה ואמר נרדי נתן ריחו כמו ולא נחן סיחון כפרש"י גם שמצינו לשון נחינה בדבר

שאין בו ממש כמו וה' נתן אח חן העם גו' הכא משמע להו למדרש נתן כמו עזבו מדלא כתיב נרדי הריח:

הנעלבין כו' שומעין חרפתן כו'. עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש גו' דכל שיש בו אלו המדות כולן הוא בכלל אוהביו דהנעלבין כו' ושומעין כו' הוא בודאי אהוב לבריות וכל האהוב לבריות הוא אהוב לשמים עושין מאהבה כמשמעו ושמחים ביסורין הם המקבלים היסורים מאהבה כדאמר פ"ק דברכות ואמר ואוהביו כצאת השמש גו' שנאמר בו והוא כחתן יוצא גו' ישיש כגבור גו' דהיינו שעושה רצון המקום בשמחה ומאהבה ומה כתיב בו ואין נסתר מחמתו שממשלתו בכל העולה כן מי שיש בו כל מדות הללו אמרו בכה"ג בו שנותנת לו התורה מלכות וממשלה כו':

מאי פרוזבל כו' פרוס בולי ובוטי כו'. לכך נקרא בזה הלשון שהוא לשון קרוב שוה לעושר ולעוני שהט' מתחלפת בל' בדטלנ"ת ולפי שעיקר תקנה לעשיר שלא יפסיד נקרא בול כמפורש טפי ומייתי ושברתי את גאון עוזכם אלו בולאות שהיו כנושים ולא רצו להשמע בלאו תקנת פרוזבול ובוטים אלו העניים שנאמר העבט גו' דהיינו שצריכים לעבוט ולהלוות להם וזו תקנתם שלא ינעלו להם דלת בפני לווין:

דף לח:

בהני תלת מילי נחתי ב"ב מנכסיהון כו'. יש לתת טעם בזה דמאן דמפיק עבדו לחירות הרי הוא עצמו פוחת והוריד עצמו מנכסיו באיסור עשה ודסייר נכסיה בשבת ה"ז מחשב בצורך מלאכה ביום השבת ממלאכתו זו גם בחול אח"כ אינה מתברכת כיון דחישב בה ביום השבת היפך החסיד שאמרו בו שלא רצה לתקן מה שהיה מחשב בשבת ונעשה לו נס ונעשה מלאכתו מאליו ודקבעי סעודה בשבת כו' ע"פ מ"ש בברכות חסידים הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן מתברכת וזהו שעשה סעודתו קבע בעידן בי מדרשא אין מלאכתו מתברכת וק"ל:

דף מג.

הדר אוקי אמורא עליה והמכשלה גו' מעיקרא דדרש כשם שהמקדש כו'. לא קאמר דאוקי אמורא עליה כו' ואפשר דלא הוה קא מוקמי אמורא אלא בדרש מקרא שהשמיע לרבים כי הכא והמכשלה הזאת גו' משא"כ לעיל דלא השמיע לרבים רק האי דינא וק"ל:

והמכשלה הזאת כו'. עיין פרש"י כפירושו מפורש פרק כל כתבי ע"ש ושם יבואר וק"ל:

דף מה.

גרמא להו מלתא ואשתביין כו'. ר"ל דהך מלתא גופה דבחשן קידרא ומראין עצמן צדקניות הוא גרמה להו דאשתביין ואשתבאי איהו בהדייהו כדי שיתברר לו שלא עשו כן רק ע"י כשפים כדמסיק:

א"ל עיליש ברח כו'. כפל הדבור לקיים הדבר והוא לא האמינו כי כן דרכו של עורב לשקר בשליחותיה כענין נח ואמר אדהכי אתא יונה כו' וזה היונה ודאי אינו משקר בשליחותיה כמפורש גבי נח אבל אמר דשמא ההוא גברא משקר אלא שאמר שהאמין בדבר כיון דכ"י מתילא ליונה ש"מ דקושטא הוא ומתרחיש לי ניסא. ואמר

אי קיימן בהמנותייהו אהדרינהו כו'. ר"ל דודאי ידע שהן נבעלות לשבאין אלא דאחזי אי קמו בהמנותייהו עם גברייהו הישראלים ואין נבעלות אלא באונס אהדרינהו עמי לברוח עמי כי קחזא דנבעלות ברצון כמ"ש דלרחקינהו מהכא כו' ערק הוא לבדו וההוא גברא כו' ואמר כי הדרן דהיינו בעל כרחן ע"י פירוקא הוו חזי בהו דלא הוה בחשן קדרא מעיקרא אלא בכשפים וק"ל:

דף מז.

ר"ל זבין נפשיה ללודאי כו'. בפ"ק דשבת פרש"י אהא דשעה ראשונה מאכל לודים אומה היא כו' ואוכלי אדם הן כו' עכ"ל:

חייתא ופלגא כו'. פרש"י כלומר מכה וחצי מכה עכ"ל מנת חייתא בכ"מ הוא שק לפי התרגום ור"ל מכת שק בעלמא מכה קלה וק"ל:

ועזבו לאחרים חילם. דכתיב לעיל מיניה בהאי קרא יחד כסיל ובער יאבדו שזה מדת כסילים הוא וכמ"ש במסכת עירובין אם יש לך היטב לך כו' וא"ת אניח לבנו חוק בשאול מי יגיד לך כו' ודו"ק:

דף נה:

אמר ר' יוחנן מ"ד אשרי אדם מפחד תמיד אקמצא כו'. פרש"י דואג לראות הנולד שלא כו' ר"ל ממה שאירע תקלה בראשונים דהיינו בירושלים הוה להם לדאוג על הנולד להם כדאמר לקמן ומאחר דהוו צדיקי כולי האי למה נענשו משום דלא איאבול על ירושלים כו' ונראה שסמך אסיפא דהאי קרא דכתיב ומקשה לבו יפול ברעה כמ"ש בפרעה אחר שראה בו כמה מכות הקשה לבו כך אלו שבטור מלכא הקשו לבם ולא דאגו על תקלה

אחר שראו תקלת ירושלים וכן חורבן ביתר שהיה כמה שנים אחר החורבן ולא דאגו על תקלות שלפניהם. ואמר
ובעל דבביה בר קמצא כו'. סיפר בזה שתחלת חורבן הוה ע"ד שנאת חנם כמ"ש בפ"ק דיומא במקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות מפני מה חרב מפני שהיה בהם שנאת חנם כו'. ואמר
דאזל אייתי ליה בר קמצא כו'. אפשר שהיה זה אב ובנו וטעה השליח ביניהם וגם בר קמצא דאתא גם אחר שידע שהוא שונאו שהיה סבור אחרי שאביו אוהבו ודאי מבקש גם אהבתו לעשות שלום עמו בזה שהוא הזמינו וכמ"ש בערובין כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח והוא מבואר מי שיש לו שנאה על חבירו שעשה לו דבר שאינו כהוגן והוא מתפתה ביינו של עצמו דהיינו שזימן אותו למשתה יין שעשה יש בו מדעת קונו שגם הקב"ה מתפתה לאדם שחטא לו בדבר שהוא שלו שכל העולם הוא שלו כמ"ש וירח ה' את ריח וגו' נחת רוח שעשה רצונו כמ"ש הרא"ם אבל זה בעל הסעודה לא היה בו מדעת קונו וגם אחר שבא בטעות לסעודתו א"ל מכדי ההוא גברא בעל דבבא כו' ואיך טעית לומר שאני מזמין אותך כיון שאתה שונאי ובכל בקשותיו כדמסיק לא השגיח בו עד שבחזקה נקטיה בידיה ואפקיה:

דף נו.

ואמר **הואיל והוו יתבי רבנן ולא מיחו בו כו'**. איכא למימר מה שלא מיחו מפני שלא היה בידם למחות אפשר שעשו כן כי החנופה הוא שגברה באותו הדור כמ"ש בסוטה גבי אגריפס המלך:
שדר להו עגלא תלתא כו'. רמז להם שפקידת העגל וביום פקדי ופקדתי וגו' עדיין בידם כמו שהיה בחורבן בית ראשון כמ"ש בחלק קרבו פקודת העיר ואיש כלי משחיתו גו' היינו העגל שנאמר וביום פקדי ופקדתי וגו' ואולי שאמר עגלא תלתא ע"ש ג' עגלים כמ"ש ג"כ שם עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל א' מכאן ואילך מג' עגלים. ואמר...
דשדא ביה מומא בניב כו' דלדידן הוי מומא כו'. רמז להן לאותו דור שהיו בהן בעלי לשון הרע שהוא מום ניב שפתים באדם וא"ל בדוקין שבעין שהיו בהן בעלי צרי עין שהוא מום דוק שבעין באדם כמו שנראה ממעשה הזה שלא רצה שיהנה חבירו מסעודתו וגם ביישו בדברים.
ואמר **יאמרו** בעלי מומין קריבין כו'. דודאי הכא בעלי מומין קריבין בכה"ג משום שלום מלכות אבל ילמדו לומר דבעלי מומין כאילו קריבין גם במקום אחר שלא משום שלום

מלכות וקאמר ר' יוחנן שזה שלא נקרב קרבנו של מלכות ע"י ר' זכריה החריבה ביתנו ושרפה היכלנו כו' גם כי נגזר אז גלות עליהם בעבור שנאת חנם אפשר שהבית לא היה נחרב שהיה המלכות חס עליו אילו היה קרבנו קרב אבל עתה שלא נקרב קרבנו היה חמתו על הבית שאמר אין לו צורך בו.

כי שדא גירא למזרח כו'. עשה כן דרך קסם כשהיה סמוך לעיר כפרש"י ונראה לפי ענינו דבמקום אחד מד' רוחות העיר עמד לירות חציו לארבע רוחות וא"כ אחד מארבע רוחות הוה נגד ירושלים ואין בו חידוש שנפל בירושלים אם היה סמוך לירושלים ואפשר שלא היה סמוך כ"כ כדי שיוכל לירות לעיר אבל הרוח נשאו דרך הפלא עד לעיר.

א"ל ונתתי נקמתי באדום גו'. נקמתי שהם החריבו ביתו של הקב"ה בבית שני והנקמה תהיה ע"י עמי ישראל לא כמו בבית ראשון שלא היתה הנקמה ע"י ישראל כ"א ע"י מלכות פרס אבל לעתיד נאמר ועלו מושיעים בהר ציון גו' וז"ש הקב"ה בעי לאחרובי ביתיה דאי לא היה רצונו בכך א"א בידינו להחריבו ובעי לכפורי ידיה כו' ואמר ערק ואזיל ואינייר כו':

ערק אזיל בו'. עיין בספר יוחסין שכן נמצא בספר חיי מלכים דנירון קיסר ברח כו' עכ"ל ע"ש:

הוו בהו הנהו תלתא עתירי כו'. באיכה רבתי איתא כל הך עובדא בפנים שונים וחשיב שם נקדימון בן גוריון בתרתי והוו ארבע עתירי ואמר נקדימון שנקדה לו חמה כו' פי' שמותן ע"פ מ"ש בפ"ק דיומא במקדש שני שהיו עוסקין בתורה ומצות כו' ולזה אמר כיון שגם עשיריהם היו בעלי מעשים נקדימון שנקדה לו כו' ע"י תפלתו כמפורש בתענית בן כלבא שבוע שכל הנכנס כו' שהיה פתו מצויה לכל. בן ציצית כו' שהיה זהיר במצות ציצית כמ"ש בהם למען תזכרו את כל מצותי כו' וא"ד שהיה כסתו מוטלת כו' והיה בידו להתנצל עליהם בפני המלכות אי לאו כדמסיק משום דהוו בה בריוני כו' והם פריצי ישראל שהיו בהם כמפורש ביוסופון והם מתוך שנאתן זה את זה גרמו להם החורבן והגלות שלא היו רוצים ליכנע לרומיים כדקאמר דא"ל רבנן ניעבוד שלמא כו' שכבר ידעו זה כי סימן אבות לבנים שאמר יעקב יעבר נא אדוני לפני עבדו גו' כמפורש בחידושינו באגדות דפ"ק דע"ז ולכך אמרו רבנן לא מסתייעא מלתא ליעבוד בהדייהו קרבא. ואמר **מרתא** בת בייתוס עתירתא כו' נ"ל דאין זו מרתא בת בייתוס כו'. דקדשה יהושע בן גמלא כדתנן פרק הבע"י דההיא בזמן ינאי המלך הות כדאמרינן שם וינאי מקמיה דחורבן טובא הוה שהיה מבני חשמונאי כדמוכח בכמה דוכתין ומיהו ביומא פירשו התוס' דזה

ינאי לאו ההוא ינאי דהוה מבני חשמונאי דא"כ לא הוה מוקים ליהושע לכ"ג דאיהו גופיה כ"ג הוה כדאמר פרק האומר:

קרי עליה ר"י ב"ז הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה גו'. לפי שכבר כתיב באיש כל הענין האיש הרך בך והעגוג מאוד תרע עינו גו' לבד מזה שלא נכתב באיש רק הוסיף דבר זה באשה שהיא בטבע רכה וענוגה ביותר לרמוז על אשה זו:

סמידא ליכא חיוורתא איכא כו'. חשיב הכא ד' מיני לחם לפי שבקיום המקדש שהיו מקריבין לחמי תודה שהן ארבעה מינין וע"ד וכי לחמינו הוא צריך אבל הוא מזונינו משלחן גבוה להתברך פרנסינו בד' מיני לחמין שזכר כאן ובהבטל הקרבה זו בבהמ"ק גם שהיו כפויי טובה ששרפו כל מזונותיהם ניטל מהם ארבע מיני לחם שזכר לעיל:

דרבי צדוק יתיב מ' שנין בתעניתא דלא ליחרוב כו'. דארבעים שנין קודם שנחרב הבית בטלו סנהדרין וחזו בו סימני חורבן כדאמרינן פרק הוו בודקין דמ' שנה קודם שנחרב הבית בטלו סנהדרין ודו"ק.

לכל דהבא וכספא שדיתיה כו' כספם בחוצות ישליכו אסיפא דקרא קסמיך דכתיב כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת ה' נפשם לא ישבעו גו' ובריש דקרא לא כתיב זהבם גבי השלכה אלא דהכי כתיב וזהבם לנדה יהיה גו' אולי שהוא על גודל חטאם בזהבם כדאמר ביומא דתרקבא דדינרי עיילה ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא לאוקמא ליהושע בן גמלא בכ"ג:

וקטליתו לעלמא בכפנא כו' גם שהם אמרו ניפוק ליעבוד קרבא בהדייהו מ"מ לדעת רבנן לא הוה מסתייעא מלתא והם שרפו אוצר החטים תלה הכפנא בהם וק"ל:

ולא ליעול בך איניש אחרינא דלא לירגשון בך כו'. ובהא דלא לישבק ליעול ביה איניש אחרינא לא ירגשון דדרך הצדיקים להקפיד על כך כמו שמצינו ביעקב שצוה דדוקא בניו ישאוהו ולא בני בניו וק"ל.

שלמא עליך מלכא שלמא כו'. דכפלינן שלום למלך כדאמרינן לקמן בסוף פרקין.

דלאו מלכא אנא כו'. פרש"י והתעללת בי עכ"ל ולולי פירושו נראה משום שזלזל בכבוד המלך והקיסר שהיה באותה שעה:

דף נו:

דכתיב והלבנון באדיר יפול ואין אדיר כו'. לפי ענין שלמעלה עוד היום בנוב גו' על מפלת סנחריב וחיילותיו נאמר כל הענין אך הדרש דהכא משמע ליה למדרש על חורבן המקדש דאין לבנון אלא מקדש ומייתי מדכתיב ההר הטוב הזה והלבנון דלא נאמר ההר

הטוב בה' הידיעה רק על הר המוריה שכבר נבחר לטוב מאבותינו אברהם יצחק ויעקב והלבנון קאי על בנינו של מקדש בהר הטוב הזה מעצי לבנון גם כי הוא מלשון בנין או מלבין כפרש"י ודו"ק:

אילו חבית דבש ודרקון כו'. דבש הוא אחד מהמשקים שיש בו משום גילוי ודרקון שהוא הנחש הוא כרוך עליה עד פתיחתם שיוכל להטיל בו ארס ולהזיק את האדם ואמר דבודאי שוברין החבית ולהפסידה קצת בשביל הדרקון להורגה עם שבירת החבית ורש"י פירש כדי שילך הדרקון כו' עכ"ל ואין זה במשמע דא"כ מה ירויח בשבירת החבית וה"נ קאמר למאי דאיבעי ליה למימר כו' דשקלינן לדרקון וקטלינן ליה כו' והדמיון הבריוני הם הנחשים וחומת העיר הוא החבית וכל אשר בה הוא דבש שבתוכה גם אם יהיה חומת העיר לשריפה ויהיה הפסד קצת גם במה שבתוכה תרויח בהריגתם דבריוני.

ואמר **משיב** חכמים כו'. ר"ל דעון אנשי העיר הוא הגורם שהקב"ה משיב חכמים גו' שלא יהיה להם דעת להשיב.

א"ל לא תצטער שמועה כו'. אפשר שציער עצמו שהיה חושב כי מחמת חולי נפוח רגלו וע"כ כשא"ל שמועה טובה כו' א"ל מאי תקנתיה כו' דודאי היה בידו לעשות לו מנעלים אחרים אלא שאמר דמ"מ נפוח הוא זה ומאי תקנתיה וא"ל ליתי איניש כו' בזה תראה דלאו חולה נפוח הוא דלא בעי רפואה כחולי אחר:

א"ל ומאחר דחכמיתו כולי האי אמאי לא אתית כו'. הוסיף בקושייתו דלעיל דמתוך חכמתכם היה לך לבא אצלי ולהנצל מבריוני דלא שבקוך דקאמרת והשיב אעפ"כ הא אמרי לך דגם הם חכמים ולא נוכל להנצל מהם וא"ל הא נמי אמרי לך במשל דלעיל.

ואמר **אי** אלהימו צור גו' זה טיטוס כו'. כדברי ר' נחמיה בספרי שדיבר הכתוב כלפי אומות ואמר האויב זה טיטוס אי אלהימו גו' דהיינו כדמסיים דכסבור שהרג את עצמו ומייתי נמי מהאי קרא שמו אותותם אותות שהיה סבור דאותות וסימנים של הריגת אדם שהיא יציאת הדם היא ג"כ אות והריגה של עצמו:

מי כמוך חסין יה גו'. בקרא דלעיל מיניה כתיב ונורא על כל סביביו שאמר כי מדתו אינו כמדת בשר ודם שהוא מוותר לנגד אוהביו ומדקדק עם אויביו ומדתו ית' הוא היפך בעוה"ז כי הוא נורא על כל סביביו לדקדק עמהם כחוט השערה כדאמרינן סוף יבמות ובפ' הפרה ולגבי רשעים אמר שה' אלהי צבאות אתה לנקום בהם מיד ומי כמוך במדה זו שאתה חסין וקשה יה שהוא שם הגלות להיות שותק ולהאריך להם עד בוא קיצם כדמסיק שבא יתוש כו' כדי לטורדם בעוה"ב וההיפך זה בצדיקים וכה"ג דריש מי כמוך באלים ה' וגו' מי כמוך במדה זו לעשות עצמו אלם נגד רשעים ויצא להם זה הדרש דלא

מצינו כמוהו אלם חסר יו"ד מלשון אלם ואמר מה עשה נטל את הפרוכת כו' שבודאי לא היה חש ליטול עמו רק כלי זהב וכסף שבבהמ"ק אבל נטל גם הפרוכת כדי להשתבח בטפת דם שהרג את עצמו דהיינו אשר כן עשו וכל הדרש הזה הוא בפרש"י בקהלת אך מה שדרשו הכא קבורים במקום קבוצים לא הביא בפירושו והניח קבורים כמשמעו ע"ש ואפשר משום דלא משמע ליה למדרש אל תקרי קבורים אלא קבוצים דלא מצינו בשום מקום צ' מתחלף ברי"ש אבל אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו ניחא ליה דב' מתחלף בכ' בשורש הכתיבה ונראה לפרש לפי הדרש דלאו דוקא אל תקרי קבורים אלא קבוצים אלא דמשמעות קבורים הוא קבוצים כמו קיבורא דאהיני שפירשו בו מלשון קיבוץ של תמרים. ...

ואמר **שאלהיהם** של אלו אין גבורתו אלא במים כו'. ר"ל גם כי נשבע שלא יביא מבול לעולם אין זה אלהיהם של אלו אבל אלהיהם אין גבורתו אלא במים בא פרעה כו' וא"ל רשע כו' בן בנו של עשו הרשע כו' גם כי מלכות רומי שלחוהו קבלה היה בידם שחורבן בית שני היה ע"י זרעו של עשו כמפורש בכמה מדרשות וכבר כתבנו בזה שמלך הראשון היה צפו בן אליפז כמפורש בבן גוריון כו':

בא יתוש ונכנס בחוטמו ונקר במוחו כו'. בא לו העונש הזה לפי שחטא שחירף וגידף בדבורו שבא מכח הנשמה שבא דרך החוטם למוח כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ות"א לרוח ממללא ועניין שנקר במוחו כו' ושמע קול ארזפתא אשתיק יש לפרש רמז מקרא דמייתי לעיל שאמר שאגו צורריך גו' יודע כמביא למעלה ר"ל יודע באותו פרוכת שהביא לעירו שיהיה לו למעלתו להשתבח בו בעירו או ר"ל כמביא למעלה כמ"ש כסבור שהרג את עצמו ואמר שהיה עונשו בסבך עץ קרדומות כמו שנקר קורדם את העץ כן נקר היתוש במוחו ולאביי נמי קאמר דפיו נחשת וצפרניו ברזל כקורדם הזה ואמר פתוחיה שהיה לו קצת נחמה ופתח כי יחד עובד כוכבים וישראל בכשיל וכלפות יהלומון להשתיקו בקל ארזפתא ואמר שפצעו מוחו כו' למר כגוזל הוא רמז לכ"י כמ"ש במראות בין הבתרים קחה לי עגלה גו' תור וגוזל גו' ויבתר אותם בתוך ואת הצפור לא בתר רמז שעובדי כוכבים יכלו וישראל יהיו קיימין וזה שאמר במזמור הזה אל תתן לחית נפש תורך גו' דהיינו תור וגוזל.

ואמר **ליבדרו** קיטמי אשב ימי דלא לישכחיה אלהא כו'. שבע ימים הם לפי ז' האקלימים ע"ש שבעה כוכבי לכת והרשע הזה חירף כלפי מעלה שאין לו כח בשבעת הימים אבל נתן הממשלה לשבעה כוכבי לכת שלמעלה ולא לישכחיה אלהא כו' שאין לו ממשלה עליהם ויש לזה ג"כ רמז בקרא דמייתי שאמר עד מתי אלהים יחרף צר גו' גם אחרי מותו

הוא מחרף שאין ממשלתך בז' ימים ואתה אלהים מלכי מקדם גו' שכבר מקדם הראית כחך וישועתך בכל הימים כי אתה פוררת בעזך ים גו' ההוא רמז על המלאך של ים שנקרא עוזא שפיררת אותו בממשלתו ואתה בקעת מעין ונחל גו' אתה הובשת נהרות גו' כי כחך בכל ימים ונהרות ואמר לך יום אף לך לילה גו' דהיינו למצוא כחשיכה כאורה ואין נסתר מנגד עיניך היפך שאמר דלא לישכחיה אלהא דיהודאי.

ואמר **א"ל** מלייהו נפישין ולא מצית כו'. כפר בתורה מן השמים דא"א שניתנה מן השמים כיון דא"א לקיימה כולה ומלייהו הם כדברים בעלמא גם לזה יש רמז בהאי קרא שאמר עוד זכור זאת אויב חרף ה' גו' שאומר אל תתן לחית נפש שהם ישראל תורך כמ"ש דא"א לקיימה כולה כי השכחה מצויה באדם והיה התשובה שהבטחתנו ענייך שהם ישראל אל תשכח לנצח כמ"ש כי לא תשכח מפי זרעו וגו' ואמר כל המיצר לישראל כו' מפורש באגדת חלק:

דף נז.

לא תדרוש שלומם וטובתם גו'. לא הרשיע כ"כ לומר זיל אגרי בהו להיצר להם אבל לא תדרוש שלומם גו'. וכמ"ש באומות שהרחיקם הקב"ה לידבק בהם דהיינו עמון ומואב שנאמר בהם אל תתגר בם גו' להרע להם ושוב נאמר לא תדרוש שלומם גו' וע"פ מ"ש במדרשות הוא בלעם הוא לבן וכבר נאמר לו אל תדבר עם יעקב מטוב ועד רע כי טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים ואולי שגם זה נרמז בהני קראי זכור חרפתך מני נבל כל היום נבל הוא אותיות לבן שהוא בלעם ואמר זכור חרפתך ממנו כל הימים שאמר לא תדרוש גו' כמ"ש במואב ומסיים בתרתי אל תשכח קול צורריך הוא טיטוס כמ"ש שאגו צורריך גו' וגם אל תשכח שאון קמיך עולה תמיד שהוא בלעם שהביא כמה עולות כדי לקלל ישראל וק"ל:

ושאמר נידון בש"ז רותחת כו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"ש ששכב עם אתונו כדאמרינן בע"ז:

כל הנוגע בהם כאילו נוגע בבבת כו'. מבואר כל הנוגע בבבת עינו הוא משחית אורו כן הנוגע בהן לרעה משחית ומכבה אורו של עולם כמ"ש כה"ג בהורדוס פ"ק דב"ב:

ושאמר כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה כו' כפרש"י דדריש ליה הכי מלהג הרבה יגיעת כו'. והתם דחי הך דרשא מדלא כתיב לעג ונראה מאן דדריש לה משום דאות ע' מתחלף בה' באחה"ע ולפי שמבזה דברי חכמים נידון בביזוי בצואה ונראה מ"ש להג הרבה ה"פ לפי שכבר אמר בד"ח הזהר עשות ספרים הרבה גו' דהיינו שעשו בספריהם סייג לתורה מי שלועג על שהרבו בזה לגדור גדרים נידון ביגיעת בשר וק"ל:

דהוו נהיגי כי הוו מפקי חתנא כו'. כלומר פרו ורבו כתרנגולים כו'. ע"ש ברכת פ"ו דלא נאמר בתורה בבהמה וחיה רק בעופות ודגים ביום ה' וכן גבי אדם ביום ו' ונקטו תרנגולים ע"ש שנקרא גבר כטעם שכתבו בכפרות ביוה"כ וק"ל. ואמר

הלא אתה אלהים זנחתנו כו'. דוד נמי אמר הכי דוד אתמוהי כו' ואיכא למידק דהא לשון חדא אמרו ומהיכא משתמע טפי בדוד דאתמוהי הוה ודוחק לומר לפי כוונת הלב דוד הוה מתמה טפי מההוא גברא ויש ליישב דדוד לא קאמר האי קרא בלחודיה אלא בתוך כוליה מזמורא דמספר בו ישועת אלהינו ויך יואב את אדום גו' וסיים בו מי יובילני עיר מבצר מי נחני עד אדום ואהא ודאי קאמר הלא אלהים זנחתנו דרך תמה משא"כ האי גברא קאמר האי קרא בלחודיה לא משמע דרך תמיה ודקאמר בתחלת המזמור אלהים זנחתנו פרצתנו אנפת גו' לא משמע בלשון תמיה ואמר במדרשות דוד ראה ברוח הקודש שיגלו ישראל ע"י אדום וע"ש בפרש"י ויש לפרש גם האי קרא בכה"ג שאמר מי נחני עד אדום בגלות לטובותינו הוא כדאמרינן פ"ק בטולא דבר עשו ולא בטולא דפרסאי ושפיר קאמר עלה לשון תמיה הלא אלהים זנחתנו גו' ודו"ק.

איזדקור ואכול ושתו כו'. והוה להו להודות ולהלל על הנס שהלך מאתם המלך אבל אכלו ושתו ולא בטחו בישועת ה' אלא אמרו שהמלך לא יכול להם מפני גבורתם וז"ש מיחדי קחדו בי כו' שלא יכולתי להם וק"ל.

בלע ה' וגו' כל נאות יעקב כו' אלו ס' רבוא עיירות כו'. והיינו שבלע ה' כל אותן מקומות כדמסיק דאפילו ס' רבוא קני לא מחזיק וק"ל:

כפר ביש דלא יהבי ביתא לאושפיזא כו'. דהיינו שהיו רעים בממונם כדאמרינן בפ' חלק באנשי סדום שאמרו נשכח רגל מארצנו ע"ש ולהפליג הענין קאמר דאע"ג שהיו כפלים כיוצאי מצרים אין טוב בהם אין גם אחד וכן כפר שחלים שרבים כאלו היו מתפרנסין בשחלים וכן כפר דכריא שהיו יולדות זכרים בו' ואין זה סימן ברכה כדאמרינן פ"ק דב"ב ביולדת נקבה רבייה באה לעולם גם אמרו בת תחלה סימן ופה לבנים:

ארץ צבי כתיב בה מה צבי אין עורו מחזיק כו'. וכה"ג דרשוהו בסוף כתובות לענין פירות דאין מחזיק פירותיהן וק"ל:

אל תגע בי שאין לי כתובה ממך כו'. מהכא משמע קצת דארוסה אין לה כתובה ואפשר לומר דה"ק כיון דשבוי' הוה והעובד כוכבים קונה את ישראל וכל מה שקנה עבד קנה רבו ואין לו כלום להשתעבד בו כתובתה והא דלא חשש אהא דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה דמה"ט תקנו חז"ל ואסר לנו הארוסות כו' כפרש"י בפ"ק דכתובות י"ל דהיו שם עשרה מישראל שהיה יכול לעשות בפניהם ברכת נשואין וכן משמע שהיו שם

ישראל אחרים כדקאמרה כשמת ספדו לזה כו' דודאי לישראל אמרה כן ודו"ק.
שפטפט ביצרו יותר מיוסף כו'. למאי דקאמר בפרק כ"ג דתוקפו של יוסף הוא ענותנותו של בועז ותוקפו של בועז ענותנותו של פלטי המ"ל הכא דפטפט יותר אפילו מבועז בתרתי דהתם לאו כל יומא ולאו אשתו ויתר מפלטי מיהת בחדא דלאו אשתו דמקודשת היתה לדוד אלא דנקט הכא דהוה יתר מיוסף בתלתא וק"ל.
ומצאו אב ובנו שבאו על נערה מאורסה כו'. הא ודאי זה מעבירות הגדולות ומש"ה קאמר ומאחר דצדיקי הוו כולי האי כו'. היינו ממה שלא היה ביניהם רק זו העבירה שהרי כשסקלום חזר השער למקומו ובהך עובדא דהטיל ביניהן לובן ביצה כו' צ"ל דע"כ מה שהעמיד להן עדים לא עדי טומאה הוו או עדי סתירה וקינא לה כבר דא"כ לא הוה צריך ללובן ביצה להטיל ביניהם אלא שהעמיד להן עדים אמה שמצא ביניהן על מטה א' לובן כעין ש"ז דה"ל עדי כיעור ואהא קאמר דהוו צדיקי לאוסרה בעדי כיעור כזה ולא תלינן ליה ברואה קרי ויש לדקדק דמשמע דכל הני עובדי אחר החורבן הוו כדמסיק משום דלא איאבול על ירושלים ובבא בן בוטא הנזכר בהאי עובדא היה בזמן הורדוס כדאמרינן פ"ק דב"ב והיה הרבה קודם החורבן וי"ל שהזכיר הך עובדא שהיה קודם החורבן ומסתמא בשעת החורבן הוו ג"כ צדיקים:
משום דלא איאבול על ירושלים דכתיב שמחו את ירושלים גו'. לפי שהיו אנשי ירושלים ידם על שאר עיירות בכמה דברים בחכמה ובעלייתן לרגל כדאיתא באיכה רבתי ע"כ היו שונאין אותן ולא נצטערו על מפלת ירושלים וז"ש שמחו את ירושלים כשהיא בקיומה וגילו בה כל אוהביה גו' לא כאותן ששונאין אותה וק"ל:
ינוקתא שתלי תורניתא וכי כו'. הוא ג"כ מין ארז כדאמרינן בפרק אם אינם מכירין י' מיני ארזים הן שנאמר אתן במדבר ארז שטה גו' ארז ארזא שטה תורניתא ואפשר שהוא מין ארז נקבה לפי הלשון שטה ותורניתא שיש באילנות ג"כ מין זכר ונקבה ולהכי קאמר כי קצו ארזא כו' נפיל עלייהו ומחינהו דהוו סברי שרמזו למעט הזכרים דהוו שתלי ארזא לגבי סימן ברכת הינוקא וכמ"ש בפרעה כל הבן הילוד גו' וק"ל:
גדע בחרי אף כל קרן גו' דרשו האי קרא אחורבן ביתר שהמלכות נקרא ע"ש קרן בכ"מ ובן כוזיבא שמלך בביתר עד שטעה בו ר' עקיבא שיהיה מלך משיח כדאיתא במדרשות וק"ל:
עד שהלך דמן ונפל לים כו'. ושיערו חכמים ב' חלקים מים וא' דם כו' וז' שנים בצרו כו'. כל זה נרמז בכתוב שאמר שפכו דמם כמים שהיו נוזלים כמים סביבות ירושלים דהיינו בימים ואין קובר לדמן כי בקושי גופן נקברו כמ"ש שניתקן הטוב והמטיב על

שניתנו הרוגי ביתר לקבורה ועי"ז היינו חרפה לשכנינו גו' שבצרו כרמיהן מדמן תחת זבל ודו"ק:

דף נז:

בבקעה זו הרג כו' ונגע בדמו של זכריה כו'. בפרש"י שהרגוהו בעזרה דכתיב בד"ה וירגמוהו אבן במצות המלך בחצר בית ה' והפליג הענין שכ"כ הרבה הרג בבקעה עד שעלה דמן מבקעה להר העזרה ואמר לקיים מ"ש דמים בדמים נגעו דהיינו שנגעו דמים הרבים אלו בדמו של זכריה ונקט בדמים לשון רבים כמ"ש דמי אחיך צועקים דמו ודם זרעיותיו וענין דהוה דמו מרתח וסליק כו' שכל מה שכסו עליו הוה מדחה מתוך רתיחה וכדמסיים לבלתי הכסות וכמ"ש ארץ אל תכסי דמם וא"ל דם זבחים דאשתפוך כו' יש לפרש דה"ק דאשתפוך ולא נעשה מצותו ולכך הוא מרתח ואמר אייתי סנהדרי כו' בחורים ובתולות קטל כו' דכתיב אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא דהיינו זכריה וכתיב בתריה שכבו לארץ גו' בתולותי ובחורי נפלו בחרב גו' הרגת גו' טבחת גו' אשר טפחתי ורביתי גו' כפל הריגה בזה על אלו הכתות שזכר שהרגן נבוזראדן עי"ז:

והיינו דכתיב ונתתי את דמה על גו' ורישא דקרא להעלות חמה לנקום נקם גו' כדי שיהיה נקם לדם זכריה נתתי את דמה גו' וק"ל:

הקול קול גו' הקול זה אדריינוס כו'. כלפי מה שאמרו כי מעשה אבות סימן לבנים וכמו שהיה יעקב אז בדאגה ובצרה שלא יכירהו אביו ע"י הקול כמ"ש אולי ימשני גו' דהיינו שלא יאמין שאני עשו מפני קולי כך נתאמת להם אותו קול בצרה באלכסנדריא ובביתר וכן והידים ידי עשו כמו שהיה ירא יעקב שיכירהו בידיו שאינן ידי עשו שהם שעירות כן עלה מורא של ישראל מידי עובדי כוכבים כו'. ואמר

אין לך תפלה שמועלת כו' כפל הקול דהיינו נמי קולו סימן לבניו כמו שאחז"ל שהיה קולו בלשון תחנונים קום נא שבה גו' כן יהיה קול בניו בצרה וכפל היד והידים ידי עשו ע"ש מלחמה שעיקרה ביד כמ"ש את היד הגדולה גו' והוא סימן לבניו שיהיה נוצחין ביד המלחמה וכן בהיפך לחובה קאמר במדרש בבני יעקב תלה בקולו כמ"ש בב"ר כשיעקב מרנן בקול ידי עשו שולטות בו שנאמר וילונו כל העדה גו' ויבא עמלק וז"ש כאן והיינו דאר"א כו' בחרחורי לשון תחבא דהיינו אם יש חרחורי לשון בבני יעקב תחבא בידו של עשו ורש"י פי' דהיינו דאר"א כו' קאי אדלעיל והוא דחוק ודו"ק:

מ"ד על נהרות בבל גו'. מלמד שהראהו כו' דכל מזמור שלא נזכר שם אומרו ומחברו מסתמא דוד אמרו ומצינו כמה מזמורים שאמרו המשוררים ע"ש העתיד על הגלות

והחורבן כמו מזמור לאסף באו גוים בנחלתיך גו' אבל בדוד לא מצינו בו אלא זה שאמרו ברוח הקודש בלשון בני הגלות על נהרות בבל שם ישבנו גו' דהיינו חורבן בית ראשון וזכור ה' לבני אדום גו' על חורבן בית שני וכבר כתבנו דעלייתם בבית שני לא היה גאולה שלמה שעדיין היו משועבדים בו לפרס וליון ולרומיים אבל חורבן בית ראשון ושני חורבן אחד היה ובבל היה המתחיל ואדום הוא הגומר וז"ש באדום ערו ערו עד היסוד גו' דהיינו שלא נגמר חורבן הראשון עד בוא חורבן שני:

שנשבו לקלון כו'. קלון נאמר בדבר שאין דרכו בכך כדאמרי' פרק ד' מיתות גבי עובד כוכבים הבא על הבהמה כו' והיינו שנשבו לקלון ילדים למשכב זכור וולדות לפלגשים כפרש"י והיינו שהרגישו שלא השאירום העובדי כוכבים רק (בקלון) ילדים וילדות דלכך מתבקשים ואמרו אם אנו טובעים בים אנו באים כו' ר"ל אי אית ביה גלגול מחילות לבא לחיי עוה"ב לעתיד ודרש להן כו' מבשן מבין שיני אריות כו' כמ"ש בשר חסידיך לחיתו ארץ ואמר ועליהן הכתוב אומר כי עליך הורגנו גו' דהיינו שנהרגו על קידוש שמו שלא יבואו לידי עבירה ונחשבנו בעינינו כצאן טבחה שלא חשו על מיתתן בעצמן כדי שלא יבואו לידי עבירה וכן יתפרש בעובדא דאתתא וז' בניה כי לולא קידוש שמו לא נהרגו ויש לפרש כי עליך הורגנו אז' בנים ונחשבנו כצאן טבחה אאמם כדלקמן:

כי עליך הורגנו כו' אשה וז' בניה כו'. יש לדקדק למה אמר כ"א פסוק אחר ולא אמרו כלם פסוק א' ועוד קשה בשני שאמר פסוק לא יהיה לך גו' למה דילג פסוק שקודם לו אנכי גו' גם הפסוקים לא הביאו כסדר שהם כתובים בתורה והמקרא שהביא עליהם כי עליך הורגנו גו' מאי משמע ליה טפי עליהם מעל כל שאר קדושים שנהרגו בקידוש השם. והנראה שז' בנים אלו נהרגו בקידוש השם בז' ימי השבוע וכ"א הביא קרא מענינו של אותו יום שנהרג בו. וז"ש

דאתיוה לקמא דהיינו ביום ראשון מימי השבוע ואמר אנכי ה' אלהיך גו' רמז כי ביום ראשון עדיין לא נבראו המלאכים וצבא השמים להטעות למינים להאמין בהם גבורות אלוהות וביום שני נהרג השני והשיב לא יהיה לך גו' כי בו ביום נבראו המלאכים ומקום לטעות להאמין בשניות וביום ג' שבו נבראו כחות פועלים בארץ יקוו המים גו' תדשא הארץ גו' שאין להאמין שיש שם כח אלוהות בארץ בלתי לה' לבדו. וז"ש

זובח לאלהים יחרם גו' וביום ד' בו נקבעו המאורות והמזלות שאין להאמין בהם גבורות אלוהות. וז"ש

לא תשתחוה לאל אחר גו' והן עבודת כוכבים כמ"ש ופן תשא עיניך השמימה גו' אשר חלק ה' אותם לכל העמים וביום ה' נבראו ביסוד ממוצע בין שניהם ישרצו המים גו'

ועוף יעופף גו' שאין להאמין שום כח אלוהות ממוצע ביניהם המקיימם וז"ש ה' אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת גו' שדרשו לרבות שלשול קטן שבים ביום הששי בו נבראו נפש חיה והאדם שאין לשתף ש"ש וד"א. וז"ש

שמע ישראל ה' גו' וביום ז' שאין להאמין אחר שברא הכל בו' ימים שוב עזב ה' את הארץ ואינו משגיח במעשיהם עוד. וז"ש

את ה' האמרת גו' כבר נשבענו כו' שזה הוראה שהוא משגיח עלינו ומצות שבת מורה עד"ז מדכתיב אות היא ביני וביניכם שאנו שובתים בו שהוא ית' ב"ה שבת במעשה בראשית ומייתי עליהם קרא דעליך הורגנו גו' דלעיל מהאי קרא במזמור זה נזכר כל זה שאמר מקול מחרף ומגדף גו' הם דברי הקיסר הזה ואמר כל זאת באתנו ולא שכחנוך היינו נגד שאמר אנכי גו' ואמר ולא שקרנו בבריתך גו' נגד שאמר לא יהיה לך גו' ואמר ולא נסוג אחור לבנו גו' נגד זובח לאלהים גו' ואמר ותט אשרנו מני ארחיך וגו' נגד לא תשתחוה גו' ואמר אם שכחנו שם אלהינו גו' נגד שמע ישראל וגו' ואמרו נפרוש כפינו לאל זר וגו' נגד וידעת היום וגו' ואמר הלא אלהים יחקור זאת כי הוא יודע תעלומות לב גו' הוא ענין בעצמו שאמרו בבן הז' שא"ל הקיסר אישדי לך גושפנקא וגחין כו' כי היכי דלימרו קביל עליו הורמנא דמלכא והשיב לו הקטן חבל עליך מלכא כו' דהיינו לא בקש ממנו המלך שיעבוד עבודת כוכבים אלא לפנים שיאמרו העולם שעשה רצון המלך לעבוד עבודת כוכבים גם שבלבו לא יעבוד וכמ"ש פ"ק דמגילה למה נתחייבו כליה כו' מפני שהשתחוו לצלם א"ל וכי משוא פנים יש בדבר א"ל הם לא עשו אלא לפנים כו' והיינו דכתיב כי לא ענה מלבו היינו שלא השתחוו לעבודת כוכבום אלא לפנים בפני העולם ולא היה בלבם כן וז"ש גם כאן בזה הקטן הלא אלהים יחקר זאת לענוש על עובדי עבודת כוכבים גם לפנים כי הוא יודע תעלומות לב שאין בלב לעבוד עבודת כוכבים אבל אין לעשות כן מפני הרואה שאינו יודע תעלומות לב של אדם אחר וסבר שאף בלבו כך הוא וסיים בזה כי עליך הורגנו כל היום היינו בכל יום מז' ימי השבוע וכל המזלות דיממא מכל ימי השבוע רעים עלינו ועליך הורגנו כל היום בלשון רבים על הז' הבנים ונחשבנו כצאן טבחה בלשון יחיד נקיבה אאמם:

וריב"ל אמר זו מילה שנתנה בח' כו'. ר"ל דהיינו מילה בזמנה שהקטן רך ומסוכן למיתה כההיא דר' נתן שעדיין לא נבלע בו דמו ודאמר אלו ת"ח שמראין הלכות שחיטה כו' פרש"י שמא יתחבנו בגרונו עכ"ל ויותר נראה לפרש דמרעי מזליה כענין אל יפתח אדם פיו לשטן ואם הדיבור מבואו לידי כך מכ"ש המעשה ודוגמא דהכי לגבי צרעת כנראה מפרש"י גופיה ודאמר אין ד"ת מתקיימון כו' שנאמר וזאת התורה אדם גו' דלפי פשוטו

ה"ל למכתב וזאת תורת אדם בו גו' כמו וזאת תורת העולה וגו' וזאת תורת החטאת וגו. וע"כ כתב וזאת התורה דהיינו שהתורה מתקוימת באדם הממית עצמו באוהל של תורה וענין המיתה שממית גופו ומסלק ממנו מותר התאוה:

דף נח.

קצוצי תפילין כו'. עיין פרש"י ובערוך בערך קץ וז"ל וכל בית שמו קצוצה לפי שהוא קצוצה מחברתה כו' עכ"ל ע"ש:

מאי קרא בת גו' אשרי שיאחז ונפץ את עוללוך גו'. ודאי דהאי קרא לא מתפרש אלא בניפוץ עוללים דבני בבל על הסלע אבל מרישא דקרא מפורש שגם הם עשו כן בבני ישראל כמ"ש אשרו שישלם לך את גמולך שגמלת לנו דהיינו שישולם לך מדה כנגד מדה ומפרש לה דהיינו בניפוץ עוללים גו' וק"ל:

מאי מסולאים בפז כו'. דלפי פשוטו ה"ל למכתב המסולאים מפז במ"ם כמו הנחמדים מפז או כפז בכ' אבל בפז משמע שמסולאים ע"י הפז דהיינו ע"י תכשיטי פז שהיה עליהם ולכך מקשה והלא תרתי מתקלי אסתירי פיזא כו' וקאמר אלא שהיו מגנון את הפז ביופיין מעיקרא כו' ויהיה ב' בפז כמו תחת הפז שהיו משמשים משמשי ערסותיהם מעיקרא כנגדו מייתו בני ישראל. ואמר דא"ל חד לחבריה הא היכא כתיבא כו' מדבריו מוכח דקרא כבר בקללות ואם התחיל גם בהנך דמשנה תורה והפסיק בהן דף ופלגא מהאי קרא לא היה לו לומר היכא כתיבא דאימא במה שלפניו שלא קרא עדיין כתיבא אלא נראה דלא התחיל כלל בהנך דמשנה תורה ולא קרא אלא הנך קללות דת"כ ולא ידע כלל אי כתיבי גם במשנה תורה ולכך קאמר והיכא כתיבא בת"כ וא"ל

גם כל חלי וכל וגו' דלזה רמזה התורה ולפו שהוא דבר מגונה לא נכתב במפורש **ושא"ל** או מטאי לגביה לא איצטריכי לך. דהיינו שגם אני הייתי מבין שעד"ז רמז הכתוב וק"ל:

עיני עוללה לנפשי מכל בנות גו' ד' מאות בתי כנסיות כו'. ופי' שהוא נשתייר לבד מכל הני תינוקות ובנות עירי כי ביתר ושאר עיירות נקראים בנות לגבי ירושלים וכה"ג מייתי רשב"ג להאי קרא בפ' מרובה ובסוף מסכת סוטה גבי ת"ק ילדים כו' ע"ש: אמר

מי נתן למשיסה יעקב כו'. אמר האי קרא לידע בו אם בן חכים הוא להשיב לו סיפא דקרא הלא ה' זו חטאנו גו' כדמסיק מובטחנו בו כו' ואיני זז מכאן עד שאפדנו כו' דמופלג בחכמה היה כמ"ש התוספות ויש לדקדק בקרא ענין הכפל ושינוי שאמר לבוזזים ולא לביזה כמו למשיסה ע"ד שאמרו בסוף כתובות בזוזו ובזוזי דבזוזי ואמר שע"כ באה

להם כפולה הצרה על חטא הכפול דלא אבו בדרכיו הלוך הם מצות השכליות שהה מדותיו ית' ב"ה שגם שכל האנושי ודת הנימוסית תודה בהן ולא שמעו בתורתו הם מצות השמעיות שאילו לא נכתבו לא הוה שכל האנושי עומד עליהן:

ועליהן קונן ירמיה על אלה אנו בוכיה גו'. דלעיל מיניה כתיב קרא עלי מועד דהיינו שנתוועדו ונזדווגו שני אדונים מב' השבוים אח ואחות למקום אחד והיינו לשבור בחורי גת דרך ה' לבתולת בת יהודה וע"ז אמר על אלה שהם הבן והבתולה אני בוכיה וה"ל למכתב אני בוכה אבל הרמז הוא מאמר הבן אני בוכה עליה על הבת אחותי ועיני עיני יורדה מים הוא מאמר ירמיה שב' עיני יורדין מים על הזוג הכשר הזה:

ועליה קונן ירמיה בת עמי חגרי שק גו'. אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כו'. כי האי קרא כתוב גבו מפלת צור ביחזקאל בשינוי קצת מהכא דכתיב אבל יחוד ותמרורים במקום מר שאמר כי הצרה שנתהוה בבת עמי היא אבל יחיד שלא נעשה כן בשאר אומות וע"ד צרת רבים חצי נחמה ומספד תמרורים כי כפל בבת עמי המרה והצרה כי יבא השודד עלינו דכיון דאבל יחיד קרא לה לא הל"ל עלינו אלא עליך אבל אמר עלינו שבזה יתגדל צרתי שיבואו גם עליך:

מ"ד ועשקו גבר וביתו ואיש גו' מעשה כו'. ושוליא דנגרי הוה כו'. כל ענין זה מפורש בהאי קרא ודלעיל מיניה שאמר הוי חושבי און ופועלי רע דהיינו זה שהיה פועל אצל רבו ואמר כי יש לאל ידם שעי"ז בא שהלוה לרבו ואמר וחמדו שדות גו' שעי"ז שחמד ונתן עיניו באשת רבו עשק הגבר שהוא רבו דמלת גבר נופל בו כמו בן הגבירה וביתו שהיא אשתו בכ"מ דביתו ממש כבר כתיב וכתיב ונשאו ואולי ששינה לפי פשוטו לכתוב ונשאו במקום ולקחו דכתיב במקום הזה היא אשת רבו שנשאה על ידי שהלוה לו ולא היה לאל ידו לשלם לו ואמר ושמעתי שהתינוקות נתעללו כו' אמר כן שודאי לא היתה אנוסה מהתינוקות אלו אלא שהוא הרגילה אותם עמה לדבר עבירה ורצון היה ואסורה לך. ואמר

ועל אותה שעה נתחתם גזר דין ואמרי לה על ב' פתילות כו'. ונראה לפרש דבלישנא דעל אותה שעה נתחתם כו' אפשר הא דשהה ג' ימים מעיקרא לא עבר עמה עבורה והיתה מותרת לו לאחר שנתגרשה אלא שעל אותה שעה שעסקו להסיתו לגרשה ולשעבד בו ע"י כתובתה נתחתם גזר דין וללישנא דאמרי לה כו' אותה שעה אין זה עיקר עבירה אבל בשהתה אצלו מעיקרא ג' ימים עבר בה עבירה (ונעשית) [כשהיתה] א"א דהיינו ב' פתילות בנר א' שעי"ז אסורה לו גם אחר שנתגרשה נתחתם גזר דין ונראה גם שעבירת יחיד היה כיון שהיה בידם למחות ולא מיחו נחתם גזר דין לכלם:

דף נט.

הא הוה שאול הוה שמואל כו'. לכאורה כיון דשמואל היה נביא כמה שנים קודם שנמשח שאול ה"ל למפרך בהיפך הא הוי שמואל ולשנויי הוה שאול ויש ליישב דכל גדולה דקאמר הכא שהיה נשוא כמו רבי או מלך כמו שאול או כ"ג כמו אלעזר אבל שמואל לא היה גדולתו יותר מאחד מכל הני ודקאמר דהוה שמואל היינו שהיה גדול בתורה ולא היה בשאול תורה וגדולה במקום אחד וכצ"ל דהוו זקנים והוה עירא ושמעי דהיינו שהיו ג"כ בעלי תורה וגבי דוד נמי המ"ל דהוה שמעי אלא דניחא ליה למנקט עירא דהיה רבו כדאמרינן בעלמא ועיין עוד בסוגיא זו פ' אד"מ בתוס' ובחדושי הלכות שם:

סיבני וחומס כו'. עיין בערוך בערך סבן כמה פרושים ודבר הנמלל ונמתח עיין פרש"י ובערוך שם פי' שאם נמלל הוא קטן ואם נמתח הוא גדול כו' ע"ש:

דף ס.

והא לא ניתן לכתוב אלא כיון דלא אפשר עת לעשות גו'. נראה בזה דלא ניתן לכתוב משום דלא יסמוך האדם על הכתיבה ולא ילמוד יותר ובודאי דא"א לכתוב כל הדברים שהפה יוכל לדבר בדברי תורה ולכך בדורות הראשונים שהיה לבבם רחבה מני ים אמר לא ניתן לכתוב כדי שיחזור על תלמודו ומשנתו תמיד ויהיו סדורים לו תמיד ללמוד ולהביאו לידי עשיה אבל עתה עת שנתמעטו הלבבות וא"א לזכרם ע"י הלימוד בע"פ מרבו ומשתכחת ממנו בע"פ אדרבה עת הוא להביאו לידי עשיה ע"י שיהיו המצות סדורים לו בכתובה אע"פ שע"י זה הפרו תורתך שלא יחזור על משנתו ותלמודו תמיד כי יסמוך על הכתיבה ודו"ק:

למ"ד תורה מגילה כו' למ"ד תורה חתומה ניתנה כו'. מהידוע כי התורה אחת גמורה היא לפי הנותן יתברך ב"ה אמנם לפי המקבלים יש בה שינוים מחולקים והוא כי סוד ונסתר של התורה מורה על שמו המיוחד כמ"ש מי שיודע לצרף אותיות שבתורה כו' והננלה של התורה הוא מבואר שהן מצות האדם וז"ש מגילה ניתנה מחולקים בשינוי ענינים לפי המקבל ושאמר חתומה היינו חתומה וסתומה בחיבור אחד לפי הנותן ית' ב"ה וק"ל:

אמר רבי ינאי באל"ף בי"ת כו'. פרש"י כלומר ר"ת עכ"ל ולשון באל"ף בי"ת לא משמע כן ויותר יש לפרש דר"ל שלא היו האותיות מחוברין בתיבות אלא כמו אל"ף בי"ת שאינן רק אותיות בעלמא וכמו שכתוב בטבלא לפי האותיות היה מבין לכתוב התיבות וכן בסירוגין תחלת המקרא היה כותב תיבה שלימה ואח"כ אותיות שאינן מחוברין ודו"ק..

אז אמרתי הנה באתי במגילת כו'. עיין פרש"י ומפורש בחידושינו ביבמות:
פרשת טמאים כו'. כתבו התוס' פי' בקונטרס ויהי אנשים גו' וקשה לפי' דאמר בפ"ק דפסחים שואלין ודורשין בהלכות פסח ל' יום כו' שהרי נביא עומד בפסח ראשון ומזהיר על פסח שני ולפי זה איכא חודש וחצי כיון שבר"ח ניסן היה כו' וכן הקשו התוספות בפ"ק ופירשו הם פ' טמאים טומאת שרץ ונבילה כו' עכ"ל ע"ש והוא דחוק דכיון דטומאת מת היה בכלל פ' כהנים שהזכיר למה לא נאמר דטומאת שרץ ונבילה נמי הוו בכלל פ' כהנים דהא בסדר אחד נאמרו כל פ' כהנים זה אחר זה בפ' אמור אבל הנראה לקיים פרש"י ולפו מה שהזכרנו כבר לפי דעת רשב"ג דס"ל פ"ק דפסחים דשואלין בהלכות פסח קודם פסח ב' שבתות ויליף לה מפ' החודש והשתא ר"ל דהבא אזיל בשיטתיה דרשב"ג ולכך ביום שהוקם המשכן בר"ח שהיו ב' שבתות קודם פסח נאמר ויהי אנשים משום הלכות פסח ראשון מסיק לכולה מלתא דפסחא דהיינו גם דפסח ב' כדמשני התם ורשב"ג איידי דאיירי במילי דפסחא מסיק לה לכולה מלתא דפסחא ובזה ראיה שגם לפסח דורות יש לשאול בהלכות פסח ב' שבתות כדיליף רשב"ג מהחודש הזה וגו' שהוה בפסח מצרים ודו"ק.

דף ס:

ע"ב ופ' נרות כו'. פרש"י בפ' בהעלותך לפי שבו ביום התחילו להדליק עכ"ל ק"ק אמאי לא נקט נמי שאר עבודות תמידים כגון פרשח תמיד שבודאי בו ביום ג"כ התחילו וק"ל:
רובה בכתב ומיעוט כו' פרש"י רובה בכתב רוב התורה כו' בכלל ופרט וג"ש כו' ומיעוטה ע"פ שאין רמז כו' למשה נאמר ע"פ עכ"ל ולא ידענא לפי זה מאי פליג ר' יוחנן וקאמר רובה ע"פ כו' דהא ודאי מיעוטים הן אלא לגבי כלל התורה עם מה שנדרש במדות ואפשר דע"פ מיקרי גם מה שחידש כל חכם שבדורו כמ"ש במדרשות ולולי פירושו נראה דכל מה שיוצא במדרש המדות מקרי בע"פ כמו שאמרו בג"ש דאין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו ער משה ותו לא מידי ודו"ק:
הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי כו' לכאורה מהני קראי אינו מוכח אלא שיש דברים בכתב ויש דברים בע"פ אבל מה שאי אתה רשאי כו' אינו מוכח מנייהו וי"ל דמהאלה דכתיב בכל חדא דייק ליה וכדמייתי מתנא דבי ר"י וחדא מנייהו נקט תנא דבי ר"י:
אר"י לא כרת הקב"ה ברית עם כו'. שנאמר כי על פי הדברים גו' יש לדקדק מלשון כי דמשמע נתינת טעם הוא אכתוב לך את הדברים גו' וי"ל לפי שהשכחה מצויה בדבר

שבע"פ אם לא שזכרון דברים שבכתב וכמה דברים שיוצאים מרמז שבכתב ולהכי קאמר לכך כתוב לך את הדברים משום שעל דברים שבע"פ כרתי אתך ברית ואי אפשר שיעלה זכרונם על לבך כ"א בתורה שבכתב וק"ל:

דף סא.

ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום. פרש"י כל הימים ואע"פ שמטיל על העובד כוכבים ש"ש כו'. עכ"ל לכאורה ה"מ לפרושו כהני דרכי שלום דלעיל כמשמעו שלא ינטור עליו שנאה אלא דמשמע ליה דכל הני דנקט בהך מתני' דאי לאו מפני דרכי שלום איסור נמי איכא ולכך פירש משום דמטיל על העובד כוכבים ש"ש כו' ומיהו למאי דמוקי מתני' ביום אידם ה"ל איסורא אחרינא משום דהוא אזיל ומודה לעבודת כוכבים ודו"ק:

דף סב.

רב חסדא מקדים ויהב להו שלמא כו'. מה שיש לדקדק בזה עיין בחידושי אגדות פ"ק דברכות:

רב הונא ורב חסדא הוו יתבי כו'. א"ל שלמא עלייכו מלכי כו'. בס"פ כל הגט איכא כי האי עובדא ממש ולא הזכיר דיהיב להו שלמא דהתם לא בעי לאתויי אלא הך מילתא דעסקיתו ברוחות משא"כ הכא עיקר מילתא דמייתי לה הכא אהא דכפלינן שלמא לת"ח דאקרי מלכא והענין מבואר שמלך ישראל וכדוגמתו הת"ח עושין שלום למעלה ולמטה כדאמרינן פ' חלק כל העוסק בתורה לשמה משום שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנא' או יחזק במעוזי יעשה שלום לי גו' וע"ז מייתי מקרא לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום דהיינו כפול מלמעלה ומלמטה ושלום חד לעזריך שנתן בראשי הגדוד שהן אינן מלכים כמותך וסיים כי עזרך אלהיך הגם שאמרת להם באתם אלי לעזרני בודאי אין אתה בוטח בעזרת האדם אבל עזרך אלהיך:

האומר פרק ששי ע"ב

תוס' בד"ה הא שויתה שליח השתא ס"ד דלא איצטריך למיתני התקבל כו' עכ"ל מפרש"י נראה דמכח דומיא פריך דהולך דומיא דהתקבל דמיירי ע"כ בדלא שויתה שליח ולדברי המתרץ נמי דהתקבל איצטריכא ליה מיירי הולך נמי בלא שויתה שליח דומיא דהתקבל אבל התוספות לא ניחא להו בהכי משום דאימא הא כדאיתא והא כדאיתא אלא דפריך משום דהשתא ס"ד דלא איצטריך כלל למתני התקבל אי לאו למידק דכי כו' דהיינו למידק הולך דומיא דהתקבל והמתרץ השיב לו דאיצטריך למתני התקבל לגופיה דסד"א

כו' ולא למידק מיניה דומיא והשתא הולך מצי איירי שפיר אפילו בשויתה איהי שליח לקבלה ודו"ק:

בד"ה דלמא בהילך אינו מגיה אלא כלומר דלמא איכא דתני הילך עכ"ל הא ודאי דאשכחן בכמה דוכתין דהתלמוד מגיה בתירוץ במשנה כה"ג אלא דבהך מתני' דפריך מיניה לקמן מאי לאו בהילך ורבי נתן כו' אין סברא דמקשה כן לפי הגהתו דלא תגיה ולא תקשה כלום אלא דפריך מיניה לקמן משום דאיכא דתני בה הילך וק"ל:

בד"ה איש לקבלה כו' משום דבגט אשה בהולכה לא שייכא ואיש בקבלה כו' עכ"ל דלפרש"י שכן בעל עליו להוליך כו' ובמידי דאיהו כשר שלוחיה כו' עכ"ל אין זה במשמע למעט אשה מהולכה וכי לא מצינן למימר דשלוחיה אשה הוא ולכך פירשו דה"ק שכן בעל מוליך כו' דשייכא ביה הולכה ולכך שלוחיה דוקא איש דבאשתו גופה לא שייכא הולכה ואע"ג דתנן האשה עצמה מביאה כו' אכתי לא אסיק אדעתיה הך מתני' וכן בהיפך שכן אשה מקבלת גיטה כו' אבל בבעל לא שייך ביה קבלה ולכך שלוחה דוקא אשה ולא איש ובהכי ניחא דלא מיבעי ליה בכה"ג לענין קידושין דהא ודאי בבעל גופיה שייך קבלה לענין קידושין כדאמרינן פ"ק דקידושין הילך מנה ואקדש אני לך מקודשת ומסיק משום דבההיא הנאה דמקבל מתנה מינה גמרה ומקדשה נפשה ומהרש"ל פי' בע"א בכוונת דברי התוס' ואין להאריך ודו"ק:

דף סז.

ר' יהודה חכם לכשירצה כו'. עיין פרש"י והוא דחוק דאין זה בכלל מונה שבחן ובערוך פי' לכשיפתח שפתיו הוא ראש המדברים עכ"ל והיינו שבח ובאבות דר"ן ל"ג אלא ר' יהודה חכם ול"ג לכשירצה. ואמר רבי ישמעאל חנות מיוזנת עיין פרש"י ובערוך כתב ס"א מזוינות ופי' נאה עכ"ל. ואמר ראב"י קב ונקי עיין פרש"י וי"מ ק"ב הלכות יש במשנה ובברייתא משמיה דראב"י. ואמר

רבי יוסי נימוקו עמו עיין בערוך בערך נמק והלכה כמותו מטעם זה כדאמר פ"ק דערובין. ואמר

שמדותי תרומות מתרומות כו'. ע"ש תרומת מעשר שניתן לכהן שהיא קודש קדשים ברירה אחר ברירה אחר שנברר ונתרם המעשר ללוי נתרם ממנו תרומח מעשר לכהן וק"ל:

דף סז:

רב יוסף איעסק בריחיא רב ששת כו'. נקטינהו לפי ששאר כל אדם יוכלו לעשות שאר מלאכות כבדות כגון לחטוב עצים כמ"ש ובוקע עצים יסכן בהם שלא היו יכולים לעשות רב יוסף ורב ששת דהוו סגי נהורי ואמר דמ"מ היו עושין מלאכות כבדות כגון בריחיא ובכשורי וק"ל.

א"ל דלא מעלי עבדי דחשידי אאבר כו'. כדאמרינן מרבה עבדים מרבה גזל ומתוך כך גוזל חתיכה בשר והם יראים מר"ג הוצרכו לגזול ממקום אחר מאבר מן החי כדי להשלים:

א"ל האי בת ג' הוה כו'. ויש לדקדק ומאי קושיא הא בעלת בת ג' וכן בעלת ה' רגלים מותרים להדיוט כדאמרינן פ' א"ט דבעלת ה' וכן בעלת ג' הוה בעלת מום אבל טריפה לא הויא ודוחק לומר דמ"מ קאמר להו דלא ה"ל להקריבו לשלחן ר"ג כמ"ש הקריבהו נא לפחתך וצ"ל דהיה ניכר חסר רגל ולא יד דהוה טריפה כדאמר התם רב הונא לא שנו אלא חסר יד אבל חסר רגל טריפה נמי הוה וק"ל:

שקלה וכרכה בסודריה כו'. פרש"י כל החתיכה וכדמוכח לקמן דקאמרי חזי מר דלא מיכל קא בעי כו' ומזה מוכח דמעיקרא נמי משום טעמא דחיורא לא אכל כמ"ש התוס' ויש לדקדק דא"כ אמאי קאמר דגגשה דהרגיש באותו עצם כפרש"י הא בלאו הכי לא היה אוכל מינה משום חיורא וי"ל דאי לאו משום הרגש אותו עצם לא היה כורכה בסודר אלא היה משליך הבשר תחת השלחן אבל כורכה בסודר להוכיח בעצם הזה על פניהם שמבקשים רעתו שיחנק בו:

דף סח.

א"ל רב חסדא מנא הוה ידע מר כו'. לכאורה קשה מה שאל לו דהא איהו דנחר ליה ודאי משום הכי הוה וי"ל דודאי דמשום דנחר ליה לא ירגיש בכך אבל נחר ליה שלא ישכב עד שישאלהו למה נחר לו וכשלא שאל לו ואעפ"כ הרגיש בדבר היה תמיה לרב חסדא מנא הוה ידע לה מר וא"ל ע"י שאתה נחר לי הייתי מרגיש דצריך שאלה ולכך שאלתי לינוקא פסוק לי פסוקך ובו הרגשתי ועוד דחשידי עבדי כו' ובודאי לא לכבודי א"ל לינח מר אלא שאפול בו וק"ל:

שרים ושרות אלו מיני זמר כו'. שניהם מלשון שיר אלא ששרים בלשון זכר ושרות לשון נקיבה ואולי ע"ש שיש מיני כלי זמר שמיוחדין לזכרים ויש מיוחדים לנקבות וקרוב לזה ת"י זייני זמרא לזמרא בהון ליואי כו' וזמרייתא בבית משתייא חמרא והיינו דשרים הם כלי זמר לזכרי לוים בב"ה ושרות הם כלי זמרות לנקבות בבית המשתה וק"ל:

שידה ושידתין למאי איבעיא ליה כו'. דאמרינן פרק חלק דאסור להשתמש בשדים ומשני משום בנין בהמ"ק התירו לשלמה.
ומליא לוה מיא כו' וחתים בגושפנקיה כו'. כדאמרינן גבי שדים שאוכלים ושותים ומתים כבני אדם והיה ירא מנגיעת אדם בשתייתו שלא יזיקו להשליך בו סם המות ובודאי מאכלו נמי מכסי כך בגושפנקא מה"ט ולא הזכיר הכא אלא מימיו משום הך מעשה שהתחכם בניהו להחליף מימיו ביין.
שדריה לבניהו בן יהוידע כו'. אולי שע"כ נאמר ובניהו בן יהוידע איש חי רב פעלים גו' כי ברוב פעולותיו שזכר כאן נכבש בידו אשמדאי אשר עי"ז נבנה בהמ"ק שע"כ נקרא בניהו שע"י נבנה בהמ"ק וסוף שמו וכן תחלת שם אביו הם ג' אותיות מהשם רומזים על ב' השמות שעל השושילתא ושעל העזקתא שנתנו בידו. ואמר
לץ היין גו' זנות ויין ותירוש גו'. לא מצינו בשום דוכתא שהשדים נזהרו מלשתות יין אבל אשמדאי מלכם חכם היה כדאמר לעיל דבכל יום סליק לרקיעא וגמר מתיבתא כו' והיה נזהר מלשתות יין מטעם שאמר דהיין משבש ויקח לב אבל מטעם שנגע בו אדם לא היה נזהר כיון דחזא שלא נפתח חותמו תלה הדבר שבא היין לשם בנס:
נחית אתי שדא ביה שושילתא סתמיה כו'. ולא הזכיר מה שעשה בעזקא דחקוק עלה ג"כ שם דיהב שלמה ונראה דגם שנכבש אשמדאי בתפיסה ע"י השלשלת דחקוק עלה השם מ"מ היה יכול להזיק את בניהו כדקאמר מטא דיקלא חף ביה שדייה כו' אבל ע"י עזקתא שהיה ביד בניהו לא היה יכול להזיקו וכן מוכח בסמוך כשנתן שלמה העזקתא מידו לו אזקיה ופתקיה כו' וק"ל:

דף סח:

ע"ב אנסיה משתיא כו' א"ל הדור אשקויהו למחר כו'. ועל כוונה זו אמר הכתוב אתיו ואקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד גו' אמר שיצר המתאוה הוא מתאוה לשתות בצוותא ואם אין לחבירו לשלם אמר אתיו פי' בואו ואני אקח לכם יין משלו ונסבאה יחד דרך שכרות כמו זולל וסובא ואמר שמתאוה כך לשתיה ולא לאכילה כי המתאוה אומר שיהיה כזה יום מחר כדקאמר הכא שקל לבינתא כו' הדר אשקויהו למחר משא"כ באכילה שאצטרך לפחות מתאוותי כדקאמר נגידו מיניה מיכליה ואמר הכתוב כי בגדול ר"ל בגדולי אנשים דבר זה יותר מצוי כמ"ש כל הגדול מחבירו יצרו גדול וכעובדא דשלמה הכא וק"ל:

כי מיית ליה כו'. אלא ד' גרמידי כו'. שהם קברו של אדם דבעי ד' אמות כדאמרינן בב"ב גבי כוכים וע"ש בתוס':

לשרא דים מסיר ליה כו'. אולי שהשמיר ניתן ביד שר של ים שגידולו במים ולא יהיב ליה להשתמש בו אלא לתרנגול הבר לצורך פרנסתו כדמסיק ומהימן ליה אשבועתיה שאונו נותן אותו לשימוש אחר דאילו ניתן לבני אדם להשתמש בו היו עוקרין בו הרים ושאר דבר להזיק וכדחזא התרנגול ברא שעל ידו בא ליד אדם לשמש בו חנק נפשיה אשבועתיה וקאמר דהיינו דמתרגמינן נגר טורא כו' תרגומו של דוכיפת ומפורש פרק א"ט שהודו כפות ע"ש:

מ"ט כי חזיתיה להההוא סמיא כו' אסיקתיה לאורחא כו'. לפי שדרך השדים להזיק וכמו שראו גם בו חף ביה שדיא מטא לביתא שדיא ולזה א"ל מ"ט אסיקתיה לזה לאורחא שלא יהא ניזוק וא"ל שאין דרכו להזיק צדיק כזה שהוא בן עוה"ב ולזה א"ל דא"כ כי חזיתיה להאי רויא אמאי אסיקתיה דאנן ידעינן ביה שהוא רשע ואמר גם זה מה"ט כי היכי דליכליה לעלמא דאתי ומ"ט כי חזיתיה להההוא חדותא כו' ובודאי אתה מצער בחדוותו של בני אדם ואמר שאינו כן אלא שיודע בעתידות דמימת האי גברא בגו תלתין כו' וכן שאלו בענין דא"ל לאושכפא כו' דאחיכת שאתה מלגלג על מחשבה טובה לבני אדם ואמר שאינו כן אלא שמלגלג אני על שטותן וטעותן דז'. יומי נמי לית ליה מסאני כו' וכן אני חוכא על הקוסם. ואמר

כתועפות אלו מלאכי השרת כו'. לפי פשוטו דקאי כתועפות על הראה לא יתכן לשון כתועפות שהוא לשון מעופפים ועל כן דרשו כי כתועפות הוא מלתא באנפי נפשיה וקאי על מה"ש שנקראו מעופפים כמ"ש שרפים גו' ובשתים יעופף וביעף מועף וראם אלו השדים והוא מבואר שזכר הכתוב שאלו ב' כתות דהיינו האחת מה"ש והב' השדים כשהאל הוציא ישראל ממצרים היו הם משתלחים עם המלאכים להציל את ישראל כמ"ש ויסע מלאך האלהים גו' והשדים להזיק את המצרים כמ"ש ישלח בם גו' משלחת מלאכי רעים ולפי שהשדים דרים בארץ ועולים עד לשמים כמ"ש לעיל דסליק לרקיע דומה אותם לראם דעומד בארץ וגבהו עד לשמים ואמר לו שלמה מאי רבותייכו מינן כו' דודאי המלאכים יש להם מעלות רבות מינן אבל אתם כיון דאוכלים ושותים ומתים ופרים ורבים כבני אדם מאי רבותייכו מינן כו'. ואמר

שקליה לשושילתא וכו' פתקיה ד' מאות פרסי כו'. ובת"י מפורש בע"א על שעבר מימרא דה' וכנש סוסין כו' שדר לויתיה אשמדאי מלכא דשידים וטרד יתיה מן כורסיא כו' ע"ש ואמר שלמה מה יתרון לאדם גו' הם תחלת דברי קהלת וסיים על עצמו וזה היה חלקי

מכל עמלי ר"ל שהיה מתאונן שמכל עמלי שעמלתי בבנין בהמ"ק ע"י פעולת האשמדאי זה היה חלקי ממנו שנטרד אני ממלכותי ולא נשאר לי רק מקלי שבידי:

כל היכא דמטא אמר אני קהלת הייתי מלך גו'. דמשמע אבל עכשיו אינו מלך כפרש"י בספר קהלת:

וא"ל לבניהו קא בעי לך כו'. נראה דודאי כל אותן השנים שחזר שלמה על הפתחים ארבע מאות פרסה היה האשמדאי משתמש בעבדי שלמה ולא היו מרגישין בו אבל שאלו לבניהו כיון דעזקתא דחקוק עליו השם היה בידו אם אשמדאי הוא ודאי דלא בעי ליה משום אימת השם כדקאמר וכי עייל חזייה ופרח. ואמר

ואפ"ה ה"ל בעתותא כו' דכתיב הנה מטתו גו' רב ושמואל ח"א מלך כו'. כל זה מפורש פ' כ"ג קצת בע"א וע"ש בחידושינו:

ויש לדקדק למ"ד מלך והדיוט הא כתיב מלך שלמה בירושלים ארבעים שנה וישכב עם אבותיו ויקבר בעיר דוד ודוחק לומר דגם השנים שנטרד ומלך אשמדאי נחשבו למלכותו שנראה מזה שנטרד בתחלת מלכותו ולפי התרגום שנטרד מפני שעבר על מצות ה' ניחא קצת דאיכא למימר דבסוף שנת הארבעים נטרד וק"ל:

לדמא דרישא כו'. יש לשאול בכל הני רפואות הנזכרים בהאי פרקא גם בפרק אין מעמידין אמאי כתבוהו רבינא ורב אשי בתלמוד הא אמרינן בפ"ק דברכות והטוב בעיניך עשיתי שגנז חזקיהו ספר הרפואות כדי שיבקשו רחמים ושבחוהו חכמים על זאת ויש ליישב דודאי ניתן רשות לרפאות ולידע רפואות כל חלאים אלא שאין ראוי לגלות כולם לכל אדם משום אינשי דלא מעלי שלא יבטחו בה' אלא ברפואתם והשתא מה"ט שהותר להם לכתוב התלמוד גופיה דהא דברים שבעל פה אסור לכותבן אבל משום שנתרבה השכחה בדורות האחרונים הותר להם לכתוב משום עת לעשות לה' וגו' (כדאמר לעיל ס.) מה"ט הותרו להם לכתוב הרפואות ולגלותן לרבים כיון שא"א לזוכרם בע"פ ופן ישתכחו מכל אדם ומתוך זה תראה שאין התלמוד חסר מכל החכמות כי לכל חולי תמצא בו רפואה שלימה ואמתית למבינים לשונם ואל יאמר המלעיג על חכמי התלמוד שהיו חסרים מחכמת הרפואה:

דף ע.

פחד דכתיב לבי סחרחר עזבני כחי וגו'. דרך המתפחד שיצא לבו ולזה אמר לבי סחרחר ע"ד לך לך אמרין נזירא סחור סחור ולכרמא לא תקרב דהיינו שהכפל מורה תרחיק עצמך מכרמא כך תפרש כאן סחרחר שהלב מתרחק ממני מפחד ועי"ז עזבני כחי. ואמר

דרך דכתיב ענה בדרך כחי. שגם החוזר לגאולה לירושלום כמפורש לעיל מניה מ"מ הוא מתאונן על טורח הדרך עליו שממעט כחו של אדם והתפלל על זאת ואמר אלו אל תעלני בחצי ימי וגו'. ואמר

עון דכתיב כשל בעוני כחי. פי' התוס' דאגת עון וכמפורש בההוא קרא כי כלו ביגון חיי וגו' ועוד כתבו התוס' א"נ עונש העון כדאמרינן פ' ב"מ סימן לעבירה הדרוקן וק"ל:

דף פח.

גמ' ויהוא בן נמשי ומנחם בן גדי ופקח בן רמליהו והושע כו' כצ"ל:

שנאמר אומללה יולדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה בעוד יומם וגו'. מפרש"י בספר ירמיה בעוד יומם בלא זמנה מהרו ליפול כך נדרש במסכת גיטין עכ"ל ונראה דמשמע ליה דדריש הכא בעוד יומם דהיינו קודם זמנם כדמסיק שהקדים ב' שנים קודם זמנו גם כי רישא דהאי קרא יולדת ז' וגו' אגלות שומרון קאי סיפא דקרא באה שמשה בעוד יומם משמע ליה דאגלות ירושלים נמי קאי והשתא ניחא דקאמר רב אמי מאי קרא דהקדים הקב"ה וקאמר דכתיב כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם וגו' והקב"ה הקדים ב' שנים לונושנתם כדלקמן ומהרש"ל פי' גליון תוס' בע"א דמייתי אז בתי דינין של עבודת כוכבים תוליד חד בנים תרי ובני תרי בנים תרי הרי ז' עכ"ל אבל לפי פרש"י בספר ירמיה נראה פשוט כמו שפרשתי:

רק לא כמלכי ישראל וכתיב עליו עלה שלמנאסר וגו'. ר"ל דבתריה דהאי קרא רק לא כמלכי ישראל כתיב עליו עלה וגו' דמשמע דמשום דלא עשה רע כמלכי ישראל נענש דעלה עליו כו' בתמיה וקא"ל אותן פרדסיאות שהושיב וכו' דודאי עובד עבודת כוכבים הוה הושע בן אלה כדכתיב ברושא דהאי קרא ויעש הרע בעיני ה' גו' ולכך חשיב ליה בהדי ז' בתי דינין שעבדו עבודת כוכבים אבל במה שאמר רק לא כמלכי ישראל היינו שלא הושיב פרדסיאות דכתיב בירבעם ויאמר בלבו וגו' אם ועלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים ושב לב העם וגו' ויועץ המלך וגו' ומסתמא שהושיב פרדסיאות על כך ואחר כך כתיב בכל מלכי ישראל שהלכו בזה בדרך ירבעם ג"כ לבטל עולי רגלים וע"כ דקדק הקרא לומר בהושע שלא עשה כמלכי ישראל דהיינו לבטל עולי רגלים אבל כמלכי יהודה הרשעים שעבדו עבודת כוכבים עשה הושע:

אלא צדקה עשה הקב"ה שהגלה גלות צדקיה כו'. ע"פ מ"ש בפ' חלק בקש הקב"ה להחזיר עולם לתוהו ובוהו ברשעו של יהויקים ונתקררה דעתו בדורו ובקש הקב"ה להחזיר עולם לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיהו שהיו רשעום ונתקררה דעתו בשביל

צדקיהו שהיה צדיק והיינו משום דדורו של יהויקים עדיין היו החכמים החרש והמסגר בירושלים משא"כ בדורו של צדקיהו שכבר גלו כפרש"י שם ולזה אמר דניאל בתפלתו כי מצד המלך צדקיהו שהיה צדיק לא היו ראוים עדיין לגלות אלא ע"י דורו הרשעים ראוין לגלות ואמר גם שהשקיד הקב"ה עלינו הגלות בשביל רשעינו מ"מ צדקה עשה לנו כדי שנמצא גלות יכניהו קיימת שיחזירו אותנו בתשובה ועיין בחידושינו פ' אד"מ:

אמר דכתיב החרש והמסגר אלף חרש שבשעה כו'. לעיל מניה מהאי קרא כתיב נמי והגלה וגו' וכל החרש והמסגר לא נשאר גו' אלא דאיכא לפרש ביה כפשטיה וכת"י אומניא ותרעיא אבל בהאי קרא דמפרש בהו והחרש והמסגר אלף הכל גבורים עושים מלחמה וגו' דלא שייך בבעלי אומניות אלא בת"ח שהם גבורים ועושים מלחמתה של תורה ועיין בחדושינו פ' אד"מ וק"ל:

שהקדים ב' שנים לונושנתם. צא וחשוב דכתיב במלכים גבי בנין בה"מ ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' ויבן הבית לה' והבית ראשון עמד ת"י שנה הרי בין הכל תת"ק שנים תנכה מהם ארבעים שנים שהיו ישראל במדבר הרי ישאר בידך תת"ן שנים משנכנסו לארץ עד חורבן הבית. ואמר אילו שהו תתנ"ב שנה בארץ היה מתקיים בהו כי אבד חאבדון וגו' כפרש"י ובסוף מכות אמרי' ואבדתם בגוים כאבידה המתבקשת היינו למאי דהקדים ב' שנים אבל אילו שהו עד זמנן תתנ"ב שנה היה נתמלא סאתן והיו נתחייבו כליה ואבידה גמורה ח"ו והיינו צדקה עשה לנו דהיינו אבידה המתבקשת ועיין עוד בזה בחידושינו פ' אד"מ וק"ל:

דף צ.

אם לבו לגרש כו' קרי עליה אל תחרוש וגו' נ"ל שדרשו אל תחרוש מלשון שתיקה דהיינו שבלבו לגרשה והוא דר עמה בחיבה שפיו אינו מגלה לבו והוא שקראו חז"ל בנדרים גרושת הלב שאינו מדבר לה בפיו מה שבלבו לגרשה וק"ל:

שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ואינו שותהו כו' יש לעיין בזה דודאי במשל שזורקו ושותהו ניחא לפרש בנמשל שהזבוב הוא העסק והדבור עם קרוביה והוא זורק הזבוב מן הכוס ולא חש לה ושותה כוסו אבל במשל זה. מה היא זריקת הזבוב בנמשל שהרי חש לה ואינו שותהו וצ"ל במשל זה דמלתא חדא היא שזורק היינו הכוס כולו ואינו שותהו כלל ובמשל ג' ששינה מכוס השתייה למאכל שבתמחוי משום דודאי אין לך אדם שאוכל זבוב שהוא בעין בכוס והוא כרואה הזנות ממש באשתו שכל אדם מקפיד על זה אבל בנופל לתמחוי הזבוב נתמחה בו והוא מוצצו ואוכלו עם המאכל ואינו מקפיד על הזבוב

שבו ואשמועינן במשלים אלו שכמו בדעות המאכל שהמיצוע ודאי טוב שזורקו ושותהו אבל אינו אוכלו כן ראוי להיות בנשים שהמיצוע שיקפיד מלדבר היא עם כל אדם ולא יקפיד כ"כ מלדבר עם קרוביה כמו שהקפיד פפוס בן יהודה באשתו כו' כפרש"י הכו מפורש פרק הבונה בועל כו' בעלה פפוס כו' ע"ש:

דף צ:

ע"ב לאיש אחר הכתוב קראו אחר כו' דה"ל למכתב שני לגבי ראשון דכתיב בתריה בעלה הראשון אבל קראו אחר שאינו בן זוגו של ראשון ואינו דומה לראשון כמו אל אחר:
שזה הוציא כו' וזה הכניס רשעה כו' דמסתמא ידע השני בדבר ערוה שזכר שיוצאה וראשה פרוע וטוה בשוק כו' ואמר זכה שני שלחה שנאמר ושנאה וגו' ר"ל גם בשלא ומצא הוא דבר ערוה בה עכשיו שונאה ותביא לו שישלחה מביתו ודבר זה שלא ימות תגרום לו זכותו וק"ל:
כל המגרש אשתו ראשונה כו' מבואר בפ' כ"ג ועיין כאן בכל זה באורך בחידושי הלכות ע"ש:
למען ידעו הדורות להבין ולהורות. בגט שכ"מ שנותנין בדורות הללו בסתם בלי שום תנאי ע"פ תיקון הר"י מפריי"ש*). הנה אחרי אשר זכיתי בעזה"י ללמוד מסכת גיטין אמרתי כי יסודו הוא בעצמו מה שפירש ר"ת בתוספות בפרק מי שאחזו אההיא דכל היוצא למלחמת בית דוד כו' ולכך היתה בת שבע מותרת לדוד שהיו נותנין גט גמור בלי שום תנאי ובצנעה וכשחוזר מן המלחמה היה כונסה והיתה בת שבע פנויה גמורה כו' ולפי שגירשה בצנעה כו' ע"ש ובפרק הזהב בתוס' מפורש יותר בזה שהיו עושין בצנעה כדי שלא יהא רבים קופצים לישאנה ומהשתא הוא בעצמו תיקון של הר"י מפריי"ש בגט שכ"מ שאנו נותנין בלי שום תנאי אלא לפי שלא עושין כן בצנעה בשכ"מ היו קופצים רבים לישאנה תיקן הוא שיהו עושין שדוכין מחדש בקנס וחרס לכונסה כשיעמוד מחולי וזה נראה לי ברור הגם כי כבר כתבתי כי הדברים כמשמען וכפשטן בתקנת ר"י מפריי"ש דהוה גט גמור כמ"ש כבר בראיות והוכחות מ"מ אמרתי להעלות על הספר דבר שנתחדש לי בזה: